

Tarih İncelemeleri Dergisi
Cilt/ Volume: XVII, Sayı/ Number: 2
Aralık/ December 2002, 101-112.

OPŠIRNI POPIS BOSANSKOG SANDŽAKA IZ 1604 GODINE, Saraybosna, 2000, ISBN: 9958-743-01-9, 9958-743-02-07.

Tahrir defterleri çalışmalarına son yıllarda yeni bir yayın eklenmiştir. Ankara'da Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde üç cilt olarak saklanan *Defter-i Mufassal-ı Livâ-yı Bosna* isimli tahrir defterleri (no. 477, no. 478, no. 479), Zürih Boşnak Enstitüsü ile Saraybosna Şark Enstitüsü'nün ortak yayını olarak üç cilt halinde 2000 yılında Saraybosna'da basılmıştır. Birinci cilt, I/1 ve 1/2 olarak, iki sayı halinde yayımlanmıştır. Bu iki sayı merhum Adem Handžić'in denetiminde; II. cilt Snježana Buzov'un denetiminde ve III. cilt de Amina Kupusović'in denetiminde çıkmıştır. İlk ciltin birinci sayısı 679 sayfa, ikinci sayısı ise 601 sayfadır ve Fehim Nametak'ın Boşnakça ve İngilizce bir önsözü bulunmaktadır. Ayrıca, Ahmed S. Aličić'in sözkonusu defteri kısaca tanıtan ve değerlendiren İngilizce bir yazısı basılmıştır. İkinci cilt 652 sayfadır ve Saraybosna sancağının bir haritası vardır. Üçüncü cilt 595 sayfadır ve terminolojik bir sözlük eklenmiştir.

Bosna'ya ait bu *Mufassal tahrir defteri* 22 Aralık 1603'de, I. Ahmed'in tahta çıktığı zamanda, tamamlanmıştır. Toplam olarak 738 varaktır ve sancağın bilinen en son tarihli defteridir. Önsöz'de ortaklaşa bir çalışmanın ürünü olduğu açıkça söylenmiştir. Gerçekten, yayının, sabırlı, uzun süreçli ve dikkatli bir çalışmanın ürünü olduğu görülüyor. Bu yayımla, Yeniçağ dönemi Osmanlı tarihi özellikle Balkan tarihi üzerine çalışanlar için muazzam bir bilgi ve belge sunulmuştur. Hemen uyaralım ki transkripsiyonsuz Latin harfleriyle basılan bu defterde, orijinal Osmanlıca kelimeler Boşnakça'ya çevrilmiş ve bir Boşnak belgesi gibi sunulmuştur.

Bosna, imparatorlukta Rumeli beylerbeyliğine bağlı en önemli sancakları arasında yer alıyordu. Onaltıncı yüzyıl ortalarında hala bir serhat bölgesiydi. Bu bölgede Osmanlı yönetimini kabul etmek istemeyen gayrimüslim unsurlar, sıklıkla, Bosna sancağı ile İskenderiye sancağı arasında yeralan köylere saldırıyorlardı. Zaman zaman müslüman eşkiyalar da bölgede kargaşa çıkarıyorlardı. Örneğin, 1560'larda Dulkadirililer isimli bir cemaat, Izvornik sancağı ile Bosna sancağı arasında eşkiyalık yapmışlardı. Aynı yıllarda Vişegrad'da eşkiya ve haramilik epeyce yaygındı. Bu bölgelerdeki kaleler de tehdit altındaydı. Avusfurya (Nemçe) komutanları, Goriçe, Kostaniçe, Gradiška, Yastofça, Zacesne kalelerini sürekli tehdit ediyorlardı. Bosna, onaltıncı yüzyıl ortalarında ve sonlarında, Avusturya topraklarına akınların planlandığı bir uç bölgesiydi aynı zamanda. Osmanlı merkezi yönetimi, *penç-i yek akçası*'yla, Osmanlı sarayı için buradan *oğlan* almaya devam ediyordu. Zaman zaman İstanbul'daki merkezi hükümetler, Bosna sahillerindeki kaptanlarını uyarıyor ve iskelelerde uyanık durmalarını emrediyordu. Bosna sancağının askeri önemi onyedinci yüzyıl başlarında da devam etti. Bu dönemde, Bihaç sancağı da idari ve askeri olarak Bosna sancağına eklendi. 1604'de sancağı, Pojeğa, İzvornik, Hersek, Klis ve Pakras sancakları çevreliyordu. Sancağın kadılık merkezi

olan Saray, seksenyedi müslüman mahallesinden oluşan büyük ve kalabalık bir şehirdi. Ayrıca, vergi yükümlüsü üç erkek Yahudi'den oluşan bir Yahudi cemaati ile doksan vergi yükümlüsü erkekten oluşan bir zimmi cemaati Saray şehir merkezinde yaşamaktaydı. Bosna'da, Banyaluka ve Saray şehirleri, Osmanlı fethinden sonra vergi muafiyeti sağlandığı için en hızlı gelişen şehirler olmuşlardı. Aynı yılda, Banyaluka şehri, onaltı müslüman mahalleden oluşuyordu. Burada bir hafta pazarı kuruluyordu. Taşra yöneticileri bu iki şehre geniş vergi muafiyetleri tanımışlardı.

Bosna'nın 1604 tarihli bu defterinde, bugünkü Bosna Hersek Cumhuriyeti'nin büyük bir bölümünü içine alan Osmanlı sancağı üzerine değerli bilgiler bulunuyor. I/1'de Saray, Kıladaç, Dubrovnik ve Visoka nahiyeleri; I/2'de Bobonic, Brod, Laşva, Travnik, Kamenğrad, Vrbaşik, Dubic, Dobor, Zimmiyan, Yayce, Vinac, Trebava, Usora, Ozrin, Novasel, Novi, Sana, Kostanic, Ostrocac, Zrin, Krupa, Gvozdanski, Bucin, Cazin, Tvirdava-Bihac nahiyelerinin sayımları yer almaktadır. İkinci ciltte: Zvocan, Yelec, Ras, Orac, Siyenic, Ostatiya, Boboli, Trebna, Moravic, Barçe, Banya, Birce, Dobrun, Vişeğrad, Hırtar, Brodar, Vratar ve Osad nahiyeleri yer alır. Son ciltte ise Borac, Olic, Mağlay, Trebetin, Teşne, Kotor, Banyaluka, Virhovine, Kobaş ve Lefçe nahiyeleri bulunmaktadır. Defterin rakamsal verileri, etnik ve dinsel yapı açısından yayımcılarca özellikle değerlendirilmiştir. Rakamlar hesaplanmış ve sancak nüfusunun çoğunun müslümanlardan oluştuğu sonucuna varılmıştır. Bu durumda, bu müslümanların kimler olduğu sorunu ortaya çıkmıştır. Defteri yayımlayanlar, bunların Sırp olmadıklarını, Ulah oldukları ileri sürmektedirler. Hemen belirtelim ki sözkonusu belgede ne Ulah ne de Eflak kelimesi açıkça yazılmıştır. Ulahların kimliği ve geçmişi, Balkan tarihçilerinin üzerinde anlaşamadıkları konulardan biridir. Sırbistan'ın hıristiyan göçebelere olan Ulahlar, bu bölge uç haline geldiği zaman, onaltıncı yüzyıl ortalarında, normal Osmanlı reaya kanunlarına bağlanmışlardı. Ahmed S. Alicic'e göre, bunlar, çoğunlukla Ortodoks'tu. Belirli sayıda papazları vardı. Osmanlı kanunlarına göre, manastırlarda yaşayan papazlar vergilerden muaf tutulurken, cemaatleriyle birlikte içiçe yaşayan papazlar vergi mükellefydiler. Cemaatiyle yaşamayan Katolik papazlar da vergilerden muaf tutulmuşlardı. Ona göre, Bosna'da Ortodokslaşma, Osmanlıların bu bölgeye gelişiyle başlamıştır. Sözkonusu bu defter, Bosna'nın kuzey ve orta kesimlerinde yaşamış Ulah nüfusun Katolikliğe döndürüldüğünü onaylamaktadır. Osmanlı fethinden sonra ve Osmanlı yönetimin yerleşmesi döneminde, Zepçe ve Tesanc arasında kalan alan çok düşük nüfusluydu. Bazı şehir birimleri İslam'a giren Ulah nüfus sayesinde büyümüşü. Bunlar Sırp Ulahları değil, Bosna'nın Ortodoks Ulahları'ydı. Bu yayından çıkarılabilecek yeni bir bilgi olarak, Ulahlar, 1604'de yerleşik hayata geçmişler ve mezraalarda ziraat yapmaya başlamışlardı. Örneğin, Osad nahiyesindeki gayrimüslimlerin hepsi rençber Ulahlar'dı.

Eserde Bosna'nın toprak sistemi ve vergilendirme üzerine kısa bir değerlendirme bulmak mümkündür. Bu yayın, özellikle reayasız köyler üzerine çalışanlar için verimli bir kaynaktır. 1604 yılında Bosna sancağının tümünde 347 tane çiftlik vardı. Kişilerin ekip biçtikleri bu çiftliklerin çoğunda meskun bir nüfus bulunmaktaydı. Hatta bazıları köy şeklindeydiler. Ulahların oturduğu alanlarda hemen hemen hiç çiftlik yoktu. Mühtedilerin oturduğu yerlerde de çiftlik sayısı oldukça azdı. Mezraaların çoğunda Ulahlar oturuyordu. Bu mezraalar bugün yoğun nüfuslu yerler olmuşlardır. Zeminler (tarlalar) idari olarak bazen çiftlik ya da köylere bağlıydı ve bazen iltizama verilmişti. Zeminler alan olarak baştinalardan daha büyük veya küçük olabiliyordu. Köylerin çoğu tımara ayrılmıştı. Kimilerinde nüfus vardı, kimilerinde yoktu.

Yeni Yayınlar

Çizelge: 1604 yılında Bosna sancağında dinsel nüfus (Kaynak: I/I. cilt).

<i>Nahiyeler</i>	<i>Müslüman%</i>	<i>Gayrimüslim %</i>
Saray	98.2	1.7
Kıladac	93.2	6.8
Dubrovnik	98.1	1.8
Visoka	90	9.9
Bobonic	70.5	29.4
Brod	94.7	5.2
Laşva	95.5	4.4
Kamenograd	45.1	54.8
Vırbaski	12.4	87.5
Dubic	55.8	44.1
Dobor	48.2	51.7
Zimniyan	3.4	96.5
Yayce	82.2	11.7
Vinac	--	100
Trebava	48.2	51.7
Usora	11.9	88
Ozrin	14.2	85.8
Dubic	11.7	82.2
Vırbaşık	15.3	84.6
Novi	17.1	82.8
Sana	16.8	83.1
Kostanic	84.3	15.7
Ostrocac	100	--
Krupa	13.3	86.6
Gvozdanski	100	--
Buçin	100	--
Cazin	100	--
Bihaç	20.1	79.8
Arzane	9.3	90.7
Zvocan	21.5	78.4
Yelec	13.0	86.9
Re's	41.1	58.8
Orac	21.7	78.2
Syenic	13.5	86.4
Ostatiya	2.9	97.1
Boboli	--	100 Ulah
Trebna	6.7	93.3

Moravic	2.9	97 Ulah
Barçe	7.7	82.2 Ulah
Banya	11.1	88.8 Ulah
Birçe	19.3	80.6 Ulah
Dobrun	70	30
Vişegrad	74.9	25
Hırtar	92.5	7.4
Brodar	98.3	1.6
Vratar	99.2	0.7
Osad	55.3	44.6 Ulah
Boraç	99.5	0.4
Studena	100	--
Olovo	92.9	7 mühtedi
Trebetin	53.7	46.2 Ulah
Tesanc	61	38.9 Ulah
Kotor	38.2	61.7
Banyaluka	82.6	17.3
Virhovine	26.6	73.3
Kobaş	44.4	55.5
Lefçe	47.8	51.1 Ulah

Bunlardan başka, bu yayında Bosna'nın en eski tarihli vakıfları bulunabilir. Sonuç olarak, bu yayımla, özel olarak Bosna tarihi üzerine, genel olarak Balkan tarihi üzerine Türkiye'den yeni bir katkı yapılmıştır. Balkan tarihçilerinin özellikle Bosna Hersek Cumhuriyeti tarihi üzerine çalışan tarihçilerin raflarında bir başvuru kitabı olarak yıllarca durması gereken bir çalışmadır.

M. Akif Erdoğan

Suraiya FAROQHI, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir? Kaynaklara Giriş*, Çev. Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 121, İstanbul 2001.

Bu çalışma, Avrupa üniversitelerinde lisans ve lisans üstü tarih eğitimi, özellikle Osmanlı tarihi eğitimi alan ya da alacak olan tarih öğrencilerine yardımcı olmak için hazırlanmış bir ders kitabıdır. 1999 yılında Cambridge'de basılmış olan *Approaching Ottoman History*'nin Türkçe çevirisidir. Türkçe baskısı, özgün baskısına göre daha değerlidir, çünkü, yazar, kendisi, imge ve mimari üzerine bir yeni bölümü bu baskıya eklemiştir. Kitap, profesyonel Osmanlı tarihçileri için yeni bir katkı ya da bakış açısı sunmayabilir, fakat, Osmanlı arşiv belgeleriyle uğraşmaktan diğer özgün kaynaklara başını çeviremeyen tarih araştırmacıları için başka alanlarda da nefes alınabileceğini